

SLIKAR SIMONE POMARDI IN POTOPISEC EDWARD DODWELL

Ksenija Rozman

UDK 74.47.036 (450.62) "18"

Izvorni znanstveni rad

Ksenija Rozman

Ljubljana, Narodna galerija

U tekstu se analizira djelo rimskog vedutiste Simone Pomardija (1760.-1830.), koji je od 1783. do 1785. godine živio u Rimu zajedno sa slovenskim slikarom Francom Kavčičem (Caucig). Pomardi je 1805. do 1806. godine pratio E. Dodwella na njegovom putu po Grčkoj. Iz Dodwellovih opisa istarskih i dalmatinskih krajeva doznajemo niz pojedinosti o kulturnim spomenicima, prirodnim odlikama i običajima u tim sredinama.

Simone Pomardi se je rodil 1760 v okolici Rima pod Albanskimi gorami v kraju Monte Porzio Catone.¹ V Stato d'Anime župnije s. Andrea delle Fratte v Rimu je 1783 zapisan kot "Sig. Simone Pomardi Pitt.^e 25. "Stanoval je na levi strani (di man manca) v Vicolo di S. Isidoro v tretjem nadstrupju in sicer skupaj s slikarjema Josephom Berglerjem (Salzburg 1753 - Praga 1829), poznejšim profesorjem in rektorjem akademije v Pragi, in s slovenskim slikarjem Francem Kavčičem/Caucigom (Gorica 1755-Dunaj 1828), poznejšim profesorjem in direktorjem dunajske akademije. Bergler naj bi bil po podatkih iz Stato d'Anime leta 1783 star osemindvajset let, Kavčič pa petindvajset, kar kaže na nezanesljiv župnijski podatek za okrog dve leti pri vsaki "duši". - Pomardi je umrl v Rimu 1830.²

Tudi leta 1784 je Pomardi stanoval s Kavčičem in Berglerjem v Vicolo di S. Isidoro, vendar sta se jim takrat pridružila še slikarja Ernesto Pletner in Giuseppe Paver, ter leta 1785, ko sta Pletner in Paver odšla, pridružil pa se jim je slikar Michael Köck. To leto je v istem nadstropju stanoval s svojo družino tudi slikar Giovanni Ridel. Njegov podnajemnik je bil znani italijanski klasicist, slikar Felice Giani. Leto dni poznaje, 1786, Pomardija ni bilo več niti v tej hiši niti v tej fari.

¹ Kaufman Collection, Portsmouth College of Art, Portsmouth 1969, kat. št. 105; *D. Bodart*, Dessins de la collection Thomas Ashby à la Bibliothèque Vaticane, Vaticano 1975, str. 91

² Cf. op. 1

V razstavnem katalogu zbirke Kaufman, ki je bila 1969 na ogled v Portsmouthu, kat. št. 105, je Pomardi imenovan kot risar rimskih vedut in ilustrator Dodwellove knjige *Classical and Topographical Tour through Greece*. V katalogu je objavljen slikarjev arhitekturni *capriccio* s mostom³ iz ok. 1780 v stilu arhitekturnih fantazij sodobnikov, kot so bili G. B. Piranesi, Sir John Soane (1753-1837) in bolonjski slikar Pietro Gaspari (1720-1785). Arhitekturni *capriccio* z obsežnim trgom⁴ - kot prejšnji tudi ta risan s peresom in laviran v sivem - je bil naprodaj v Londonu, Christie's, 26. nov. 1974, kat. št. 219. Atribucijo teh dveh risb Pomardiju podpira zapis s svinčnikom na risbi iz Portsmoutha. Iz leta 1796 poznamo v sivem lavirano, signirano in datirano risbo *Veduta Tivolija*, ki je bila naprodaj v Londonu, Christie's, 23. junija 1983.⁵ Didier Bodart je iz zbirke angleškega arheologa Thomasa Ashbyja (1874-1931) objavil signirano risbo *Palestrina*⁶ in opomnil na sorodnost Pomardijevih del z deli sodobnega holandskega slikarja Hendrika Voogda (Amsterdam 1768-Rim 1839).

Pomardijeve risbe vedut rimske okolice so bile posnete v grafični tehniki za knjigo arheologa Nibbyja,⁷ izdano 1819 v dveh delih v Rimu. Nibby je v uvodu laskavo omenil, da je vedute zrisal "eden najboljših in najrazumnejših umetnikov, g. Simone Pomardi."⁸

Leta 1819 je v Londonu izšlo zelo brano, pozneje ponatisnjeno in tudi v nemščino prevedeno delo angleškega "grand turista" Edwarda Dodwella.⁹ Pomardi je Dodwella spremljal na dolgi, zanimivi in tudi nevarni poti po Grčiji, takrat še delu osmanske države. Zvezka sta opremljena s Pomardijevimi in Dodwellovimi vedutami, ki so jih za tisk vrezali razni angleški bakrorezci: Ch. Heath, W. Lizars, C. Askey, E. Byrne, H. Moses, T. Owen, H. Hobson, F. Mori itn. Pomardijevih risb je objavljenih 44, Dodwellovih 19, čeprav omenja Dodwell v uvodu, da jih je Pomardi ustvaril ok. 600, on sam pa ok. 400.

Leta 1821 je Dodwell izdal še eno, razkošno publikacijo,¹⁰ za katero so uporabljene Pomardijeve risbe za kolorirane grafike velikega formata vedut antičnih grških krajev ali posamičnih spomenikov. Risbe za ilustracijo Dodwellovih knjig iz leta 1819 in 1821 so nastale v času Dodwellove in Pomardijeve poti v Grčijo leta 1801 in 1805-1806. Zaradi napoleonovih vojsk se je izdaja knjig zavlekla.¹¹

³ Perorisba, bister in sive lavure, 44,5 x 84,4 cm

⁴ Perorisba s črnilom, sive lavure, 43,8 x 84,2 cm

⁵ Sive lavure, akvarel višan z belim, 63,5 x 95 cm

⁶ D. Bodart, o. c., str. 91, kat. št. 284. Risba meri 36,5 x 53 cm, sign. 1. sp.: Pomardi. Tehnika ni omenjena.

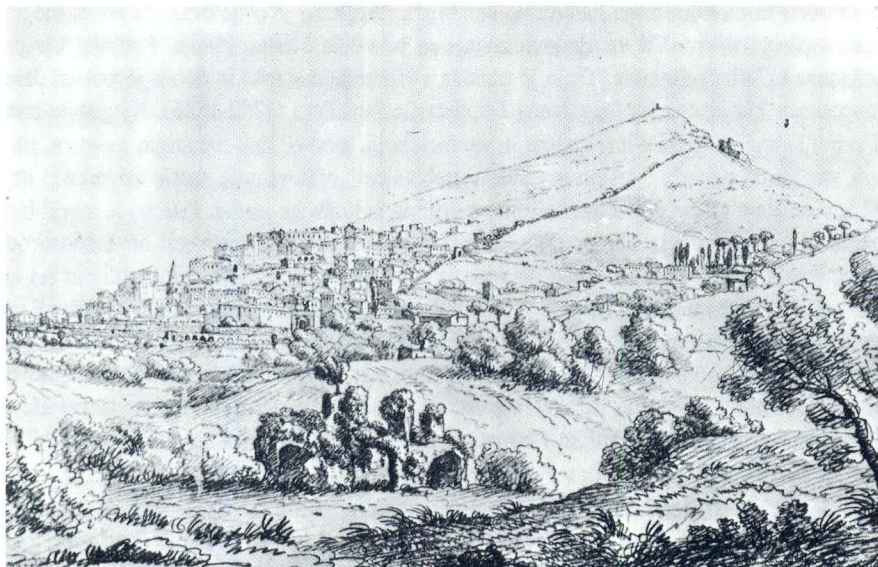
⁷ A. Nibby, *Viaggio antiquario ne' contorni di Roma*, vol. 1-2, Roma: Vincenzo Poggioli Stampatore Camerale, 1819.

⁸ O. c., str. 5

⁹ E. Dodwell, *A Classical and Topographical Tour through Greece during the years 1801, 1805 and 1806*, vol. 1-2, London: Rodwell and Martin 1819; v nemščini je izšel prvi zvezek v dveh delih 1821 v Meiningenu pri založbi Keysner in drugi zvezek v dveh delih leta 1822 v prevodu in z opombami Friedricha Karla Ludwiga Sicklerja z naslovom *Classische und topographische Reise durch Griechenland während der Jahre 1801, 1805 und 1806*

¹⁰ E. Dodwell, *Views in Greece from drawings*, London: Rodwell and Martin, 1821.

¹¹ E. Dodwell, *Klassische Stätten und Landschaften in Griechenland: Impressionen von einer Reise um 1800, Erläutet mit einem Nachwort von Ulrich Sinn, Harenberg, 1982.*

Simone Pomardi, Palestrina, zbirka Thomas Ashby, Biblioteca Vaticana

Pomardijeve risbe so natančne, kadar gre za posnemanje antičnih objektov v celoti ali detajlu, vedute so risane po principu holandskih slikarjev in risarjev 17. stoletja: krajino gledamo z vzvišenega mesta, deljena je v tri pasove, tj. v prednji, srednji in v ozadje izgublajoči se tretji plan. Reke, ceste, bregovi in tesni ustvarjajo perspektivni beg prednjega prostora v ozadje; ravnotežje na vedutih ustvarjajo oblaki, mogočno skalovje, dramatično razgibane gore in podobno. Ne le antični motivi, temveč tudi širina morja, podzemске jame, planjave v gorah in dolinah so privlačevale umetnika in njegovega talentiranega "delodajalaca" Dodwella, ki je svoj slikarski stil nedvomno dolgoval Pomardiju, Pomardi pa rimskemu slikarskemu krogu osemdesetih let 18. stoletja, v katerega so šteli domačini, recimo Carlo Labruzzi, in tujci, kot so bili John Soane, Hendrik Voogd, Joseph Bergler in Franc Kovčič/Caucig. Štafažne figure, vegetacija in živali - čeprav shematizirane - so posnete po naravi in vzbujajo mik daljnega sveta tudi z vidika mode, narodne noše (turška, grška), verstev (templji, cerkve, mošeje) in kulturne zgodovine.

Edward Dodwell je bil študent Trinity Collegea v Cambridgeu. Umrli je 1832. Prvič se je napotil v Grčijo 1801 za nekaj mesecev. V njegovem spremstvu so bili Angleža William Gell in Mr. Atkins in mladi Grk Georgio Gavra, ki je bil njihov tolmač in oskrbovalec. Odpluli so iz Benetk 20. aprila 1801 s trgovsko ladjo *Lo Spirito Santo e la Natività della Madonna*, ki je vozila med Benetkami in Jonskimi otoki. Kapitan Giovanni Marassi je bil doma iz Boke Kotorske in katoličan. Ladjo je opravljal trinajst dalmatinskih mornarjev. Oblečeni so bili v kratke jopiče, široke hlače in na glavah so imeli rdeče čepice. Italijansko so razumeli, vendar so med seboj govorili hrvaško (Illyrian). Dodwell se je za pot strokovno zelo dobro pripravil in je natančno vedel, kakšni - zlasti antični - spomeniki

so na obali in otokih, mimo katerih so se peljali. Dostikrat je obžaloval, da jih ni mogel videti vsaj iz daljave. Vir za njegovo znanje so bila dela Straba, Plinija, Polibija, Livija, Aelianusa in Winckelmana. Trojo je obiskla s Homerjem v roki in dobro je poznal delo francoskega klasičnega filologa Jeana Baptista Lechevaliera (1752-1836). Njegov interes ni veljal le antični zgodovini, krajem in spomenikom, temveč tudi naravnim lepotam, pticam, rastlinam, navadam grških in turških prebivalcev, njihovi noši, turški arhitekturi itn. Bil je vešč stare grščine in očitno tudi nove grščine in turškega jezika. Fizično je moral biti močan, da je prestal vse napore dolge in naporene poti in da je premagal nevšečnosti od pomanjkanja hrane, okužene vode do roparskih napadov. S slikarjem Pomardijem sta si delo bržkone večkrat delila, tako da je Pomardi npr. risal zunanjščino templja, Dodwell pa natranjščino. S svoje poti je opisal tudi nacionalna nasprot, razločke med narodnostmi in verami in dodal lastne sodbe: "Novoatenci so kot v starih časih razdeljeni v štiri kategorije: sadilce, obrtnike, vojake in duhovnike. Albanci obdelujejo zemljo. Grki se ukvarjajo s trgovino in umetnostjo. Turki so okupatorji in kadijo. Duhovniki ne delajo ničesar!"¹² Ostro je obsojal tudi izvoz antik v evropske muzeje.

Vedno je, kot gentleman, omenil različna pogleda na isto stvar ali sodbi, če je naletel nanju. Avstrijski guverner v Kotoru jim je npr. odsvetoval, naj ne obišejo Črne gore, kjer živi divjaška "rasa", nagnjena k ubijanju in ropanju. Ruski trgovec, ki se je naselil v Kotoru in se poročil s Črnogorko, in pa tajnik črnogorskega vladike Petra Petrovića Njegoša sta ga prepričavala prav o nasprotnem. Tudi Črnogorci, ki so prišli v Kotor na tržni dan v narodnih nošah, so zagotavljali: če bi imeli zlate kobuke na glavah, jih v Črni gori ne bi nihče nadlegoval, postregli bi jim z mlekom in sirom, ne bi hoteli sprejeti nikakršnega denarja, pač pa le kakšno drobnarijo za otroke in žene.¹³ Dodwell si je dal duška ob opisu vrnitve z drugega potovanja po Grčiji avgusta 1806, ko so pripluli v pristanišče Civita Vecchia. Na trdnjavi sta vihrali papeška in francoska zastava, kajti Francozi so medtem okupirali tudi ta del Italije. Ladja je nadaljevala pot v Livorno, Angleži in slikar Pomardi pa so morali zaradi francoskega nagajanja v enaindvajsetdnevno karanteno. Prebili so jo v hudi vročini v čolnu, prekritem le s platneno streho. Dodwell je zapisal, da so Francozi slabše ravnali z njimi kot roparji z Itake. Po končani karanteni so morali iti še k osornemu francoskemu generalu, nato pa v smrdljivo, vročo trdnjavsko ječo, polno bolh, stenic in drugega mrčesa. Kot Angleže bi jih morali poslati v zbirno taborišče v Verdun, vendar je zanje posredoval Dodwellov vplivni francoski slikar in prijatelj, François Marius Granet, ki je takrat živel v Rimu. V Rim so se srečno vrnili 18. septembra 1806, Dodwell k svojemu antikvarnemu in literarnemu delu, Pomardi pa v naročje svoje družine.

Na kratko velja omeniti enga najobsežnejših opisov doživetij od 7. do 12. maja 1801, ki zadeva Dalmacijo.¹⁴ Sedmega maja 1801 so pluli mimo Trogira otokov Čiovo in Šolta, ki sta, kot je obžaloval Dodwell, zakrivala pogled na Split z velčastnimi ostanki Dioklecijanove palače in dveh korintskih templjev. Na levi strani so videli otok Brač. Osmega maja so pristali na Hvaru, naslednji dan so bili zaradi burje prisiljeni še enkrat

¹² O. c., str. 86.

¹³ E. Dodwell, o. c. (9), str. 18-20.

¹⁴ O. c., vol. 1, 1819, str. 6-10.

pristati na Hvaru. Dodwell opisuje mesto Hvar kot očarljiv kraj s kamnitimi hišami in med njimi rastočimi drevesi. Mesto daje beneški vtis. Trg je lepo tlakovan, na enem koncu je katedrala, na drugem pa kavarna. Mesto ima okoli 1000 prebivalcev, tri cerkve in dva samostana. Nad mestom se dvigajo razvaline trdnjave. Pogovarjal se je s prebivalci, ki so omenili, da je na otoku dosti vasi. Vseh otočanov je okoli 14.000, največ trgujejo s Trstom. Trgovine so dobro založene, glavni produkt je vino, ki ga izvažajo. Kjerkoli je kos zemlje, tam rastejo fige, žito, trta, pomaranče, limone, murve in mandeljni. Ograje so iz rožmarina ali mirte. Otok je tako poln nenavadnih, aromatičnih rastlin, da je ves prepojen z dišavami. Hvarčani pridobivajo razne vrste parfumov in jih izvažajo v Italijo in Turčijo. Govorijo hrvaško (Illyrian), vendar večina govori tudi nekoliko italijansko. So katoličani, le nekaj je Grkov in ti imajo svojo cerkev. Sv. Prospero je živel v 15. stoletju in je varuh otoka. Njegov praznik slavijo 10. maja. Kapitan je tudi zaradi praznovanja hotel ostati na otoku. Zjutraj so bile vse ladje okrašene s svojimi tipičnimi barvami. Začetek slavja so zjutraj naznanili topovski streli na morju in obali. Ljudje so bili praznično oblečeni. Moški so bili v dalmatinski noši. Ženska noša se Dodwellu ni zdela "elegantna". Opazil je, da so žene rade nosile dolge zlate uhane, ki so viseli do ramen, lase so imale okrašene z vrtnicami in drugim dišečim cvetjem. Popoldne so odšli v stolnico, kjer so duhovniki peli in seveda je bila tudi procesija. Zvečer so šli v neko hišo, da bi videli domači ples. Glasbilo je bilo lira le s tremi strunami. Nanjo so igrali z lokom, kot je violinski, in izvajali nekaj neharmoničnih zvokov. Domačini so mu tudi povedali, da na otoku ni antičnih ostankov. Dvanajstega maja so se podali na pot in pluli skozi ozek kanal mimo Korčule. Tamkajšnje okolje je imenoval enega najlepših na svetu in obžaloval, da ni mogel obiskati Mljeta. Dubrovnik so 14. maja videli le od daleč, za Lastovo je vedel, da tam pridobivajo dobro vino itn. Zapisal je tudi, da ima večina otokov hrvaška imena, ko so jih Benečani zamenjali ali pa spremenili, in naštel je primere: Mezzo je imenovan Lopud, Calamotta je Coloceps (!) itn.

Ni znano, če sta Pomardi in Dodwell narisala kakšno skico na poti ob istrski in dalmatinski obali.¹⁵ Po današnji vednosti menda ni bil objavljen noben motiv s tega področja, ni pa izključeno, da ni med tisoč in več risbami vendarle skrito kakšno delo, ki bi nas zanimalo. Tudi opise, ki zajemajo hrvaške kraje ob obali in na otokih, bo treba natančneje pregledati in obdelati s kulturnozgodovinskega in etnografskega vidika.

¹⁵ O. c., vol. 1, 1819: Preparations for our voyage to Greece - Departure from Venice - Driven back by unfavourable winds - Second departure - View of the Iстриan coast, Pola, Fiume, islands of Cherso, Veglia, Arbo, ossero, Unia, the Canigule - Number and state of the Dalmatian islands, Salve, Premuda, Morlachian mountains, islands of St. Pietro, Ista, Grebani, Pago, Pontedura, Melada, Tre sorelle, Isola Grossa, Scorda, Veglia, Pasmani - Town of Zara, islands Morter, Comata, Zuri, Rachen, Solta, Trau, Bua, Bratsa, Nirenta, Lissa, Melisello, Sant' Andrea - Lessina - Description of the town and island - Festival of St. Prospero - Island Torcola, Curzola, peninsula of Sabioncello, and promontory of Lavischchi, island of Meleda, Ragusa; islands Mezzo, Sant' Andrea, Bocca di Cattaro, Queen Teuta - Town of Cattaro, Monte Negro and its inhabitants - Towns of Croja, Durazzo...

IL PITTORE SIMONE POMARDI E LO SCRITTORE DI VIAGGI
EDWARD DOWDELL

Ksenija Rozman

Il poco conosciuto pittore - vedutista romano Simone Pomardi (Monte Porzio Catone 1760 - Roma 1830) dal 1783 al 1785 visse a Roma insieme al pittore sloveno Franci Kavčič/Caucigo, noto professore e direttore dell'Accademia di Vienna e a Josip Bergleri, noto rettore e professore dell'Accademia di Praga. I disegni di Pomardi, capricci architettonici e vedute dei dintorni romani compaiono qua e là all'asta (Christie's, London), sono famose la veduta proveniente dalla Collezione Kaufman, oggi al Museo di Portsmouth, la veduta dalla collezione di Thomas Ashbyj, oggi nella biblioteca Vaticana, quindi le vedute, pubblicate nei libri di Antonio Nibbio intitolati *Viaggio antiquario ne' contorni di Roma*, Roma 1819, e le vedute di località greche e di monumenti antichi, pubblicate nei libri di Edward Dodwell, intitolati *A Classical and Topographical Tour throug Greece*, London 1819, *Views in Greece from Drawings*, London 1821. Pomardi nel 1805 - 1806 accompagnò Dodwell nel suo viaggio turistico e di studi in Grecia dove realizzò circa 600 disegni nello stile del vedutismo romano della seconda metà del XVIII secolo, sui quali è possibile vedere anche l'influsso dei vedutisti olandesi. Le descrizioni lasciate da Dodwell di regioni istriane e dalmate, risalenti al 1801, 1805 e 1806, sono preziose per l'osservazione e l'annotazione di monumenti culturali, naturali e delle tradizioni locali.